

Örmény népdalokok.

Vannak írók, kik azt mondják, hogy az örményekben nincs költői szellem, az örmények nem bírnak érzékkel a költészet iránt. És ezek állításuk bebizonyítására azt hozzák fel, hogy az örmény irodalom nem tud igen becses költői műveket és olyan dalokat felmutatni, melyek a szerelmet éneklék, hanem csak vallásos, hazafias tartalmú, vagy bölcselkedő irányzattal bíró költeményeket.

Ezen írók azonban nem forgolódtak a nép között; mert különben ismernék a népköltészet termékeit, melyek az örmény irodalom gazdagságát képezik, — tudomásuk volna az örmény népdalokokról; ezeknek sejtelmök sincs létezéséről azon — habár korlátolt számú — könyvekről, melyek az örmény népköltészetet tárgyalják. Sőt az örmény történelemből még azt sem tudják, hogy hajdan létezett Örményországban Koghthán nevezet alatt egy egész kerület, mely az országnak kitűnő népdalokokat adott... és hogy a fenmaradt kevés számú koghtháni*) dalok (koghthánáh jérkh *գոգիտանայ երգը*) az idegenek előtt a bámulat

*) I. M. Emin, *Վեբկ հենւյն Հայաստանի*: (Vebkh hênujn Hájászdáni: Ó-Örményország regéi) című művét.

tárgyát képezik. Ezért bátran elmondhatom, hogy a fennevezett írók sem az örmény népet, sem ennek irodalmát nem ismerik alaposan.

Mert hogyan ismerheti az az örmény ifjú, ki — habár lelkesedik népe- és hazájáért, de — nem nőtt fel a nép közt és távol él hazájától — népét és hazáját? A könyvekkel, de sőt még azokkal sem, kik jól ismerik az országot, nem sokra megy; mert csak a nép az, melytől az óhajtott ismereteket megszerezheti. A következőkben megadom a ,miért'-re a feleletet.

Az örmény népdalnokokat, kik régen *յորկիշ* (jerkicsh), *յորսուս* (kuszán) név alatt voltak ismereteseek, most a népnyelv ásugh-oknak nevezi. Így nevezi Kis-Ázsia minden nemzete a népdalnokot; tehát az ,ásugh' nem örmény, hanem nemzetközi szó. Az örmény ásugh-ujoncok a néptömegből kerülnek ki. Született vakok, vagy olyanok, kik sem írni, sem olvasni nem tudnak. Ezek a népdalok költői. E népdalnokok között vannak olyanok is, kik legkevésbé sem törődnek avval, hogy költeményeik leírassanak. Azért mindazt, mi e költeményekből fenmarad, a nép nyelve örökíti meg. De hány ilyen költemény van, mely a jelenlegi irodalom legjobb ismerője előtt is ismeretlen? És hány megy ki a nép emlékezetéből? Vannak azonban olyan ásughok is, kik gondot fordítottak ugyan arra, hogy összes műveik rendezve nyilvánosságra kerüljenek; de talán a kéz, melyre azok közreadását bízták, nem volt biztos. Khicsig Novi nevű ásugh, ki 50 évvel ezelőtt halt el, összes leírt dalait nejének adta át, ki azokat mind azonnal a tűzbe dobta, nehogy fia is e pályára lépjen. Mert e hivatás azt követeli, hogy az ásugh távol családjától, mindig a nép között forgolódjék. Az ásugh — mint ezek magukról mondani szokták — a ,nép szolgája'. Az örmény nő pedig minden eszközt fölhasznál arra, hogy férjét vagy fiát családjához fűzze; mert ő ebben keresi és találja boldogságát. Ezért égette el Khicsig Novi ásughnak felesége is férje műveit, nehogy fia is atyja költeményeinek hatása alatt örökké vándorló ásughghá váljék. Az anyák ilyenféle eljárása, fájdalom, eddig már igen sok költeményt semmisített meg.

Ilyen viszonyok közt az író, igaz, csak nagy nehezen ismerkedhetik meg az örmény népköltészettel; . . . de ha nem ismerkedhetett meg avval, akkor ne mondjon arról tájékoztatlan ítéletet, mint a fennemlített írók. Nézetem szerint egy nemzet, melynek ilyen népdalnokai vannak, mint az örmény ásughok, nem érdemli meg a becsmérést és igazságtalanság róla azt mondani, hogy nem bír érzékkel a népköltészet iránt.

A Tiflisben ismeretes 'dal-énekes'-ek és 'dalszerzők'-ből lesznek a legjobb ásughok. Ezek műveit különösen Ghálojencz Bághdászár és Choszrojencz Gáspár gyűjtötték össze. A tiflisi örmények között, kiknek derült kedélye ismeretes, sok kitünő ásugh él. Ezek közt leghíresebb volt Száját Nová.

Az ásughok régen a királyi és kiváló egyének udvarainál tartozkódtak. Említésre méltó, hogy napjainkban a perzsák-, georgiaiaknak és törököknek az örmények adják a legtöbb ásught; azért ezek nemcsak örményül, hanem perzsául és törökül is énekelnek és költenek. Az ásugh, mindig tekintettel van a közönség nyelvére, mely előtt dalol. Azt a megoldatlan kérdést, vajjon az örmény ásugh nyom-e a perzsára, törökre — örmény szellemet, vagy talán ezen utóbbiak befolyásolják a dalnokot, eddig még senki sem tette tanulmánya tárgyává.

Az ásugh nagyon ritkán van otthon családja körében; mindig vándorol, de egy helytt nem tartozkodik sokáig. A hol csak alkalom kínálkozik, mindig előáll művészetével. Ha azon helységben, hová elérkezett, menyekzöt, lakomát — mely ünnepélyeken ő nélkülözhetlen — nem tartának, akkor elmegy a kávéházba. Ő még a falvakban is szívesen látott vendég. Villámgyorsan terjed a hír, hogy ez az ásugh itt van. Mindenki siet előadását meghallgatni. Díjtalan a bemenet. Mérve szerint a benyomásnak, mit az ásugh a jelenlevőkre gyakorol, özönlik a pénz minden oldalról a tálczába, mely az ásugh mellett levő széken áll.

Az ásugh különösen az aratás idejét tartja alkalmasnak arra, hogy a falvakba kirándulásokat tegyen, a hol ő művésze díjában buzát, árpát, gyümölcsöt, bort is elfogad. Ezen időszakban járnak a falusiak bucsúkra és

tartanak menyekzőket, mely ünnepségekről az ásugh nem hiányozhatik.

De a téli esték a legérdekesebbek különösen akkor, ha egy helységbe véletlenül két ásugh érkezik. Ilyen esetben annak, ki utóbb érkezett, becsületbeli dolga, — mihelyt megtudta, hogy a helységben más ásugh is van — megjelenni ott, hol a másik előadásait tartja. És itt a következő sajtáságos jelenet játszódik le, mely a középkor lovagidejére emlékeztet.

Belép a két ásugh egyike a terembe, hol előadásait akarja tartani és meglepetésére a falon hegedűje felett egy más hegedűt lát felfüggesztve, a kettő fölött pedig egy felírással ellátott vászondarabot. És most a közönség is tudja, hogy itt két ásugh fog egymással versenyre kelni. Valamint a közönség, úgy az ellenfelek is nagy érdeklődéssel várják a verseny kezdetét.

Azt, hogy miként foly le egy ilyen verseny, Chárib ásugh után mondom el, kit a törökök magukénak vallanak ugyan, de valódi örmény. Chárib a versenyt egyik művében így írja le:

Egyszer Árság (így hívták Cháribot, mielőtt mint ásugh hírnévre tett volna szert) egy idegen városban azt kérdezte egy öregtől: »Szivesen látják itt az ásughokat?« Mire ez: »Ott a gabonapiacson, Kidz Mánug kávéházában hangszerek vannak felfüggesztve, menjünk holnap oda és mutasd be művészetedet.« Másnap az öreg és Árság (ki még csak 20 éves ifjú volt) elmentek Kidz Mánug kávéházába és köszönvén helyet foglaltak. Az ásughok és a jelenlevők, miután látták, hogy Árság kezében száz-ot (hárfához hasonló hangszer) tart, azt kérdezték tőle, hogy hova való. Mihelyt megtudták, hogy Tebrisben született, az ásughok feje így szólott hozzája: »Tebris sok vidékét láttam, de száz-odat egyszer sem; mondj Tebrisről dics-éneket.«

Árság dala (habár még csak kezdő volt) tetszett az ásughoknak, kik megdicsérték őt és így szólottak hozzája: »Mától fogva Chárib ásugh a neved.«

Másnap az öreg, kinél Árság lakott, ennek egy shawl-t adott (vászon darab); Árság erre felírta nevét, aztán elment a kávéházba és e szavak kíséretében adta át Kidz Mánug-

nak: »Versenyt akarok tartani.« Mire ez: »Ha bizol magadban fiam, én felfüggesztem felírásodat, károm nekem úgy sem lesz belőle, aztán meg is untam már ásughaimat.« »Ne aggódjék« válaszolt Árság és átadta felírását. Kidz Mánug magasabbra függesztette fel ennek hárfáját. (Ez a versenyre való felhívásnak a jele.) Nemsokára beléptek az ásughok és látták, hogy az övéik felett magasán csüng egy hárfa. Bosszúsán kérdezték Kidz Mánugtól, hogy: »Kié az? Ki az, ki minket a tudatlanok közé soroz, midőn hárfáját a mieinknél magasabbra függeszti?« Kidz Mánug ezt felelte: »Az, ki tegnap Tebrisről dics-éneket mondott.« »Látjátok — mondá most az ásughok feje — tegnap kedveltünk e hetyke ifjúnak, megtiszteltük őt és szabályaink értelmében Chárib ásugh nevet adtunk neki és ő minket föl sem vesz, midőn magát győztes lovagnak tartja! Hivjátok elő azt a hetykét, hogy leagगतott hangszerét daraboljam szét és mutassam meg neki, hogy mit tudok, kivel ő merészel megmérkőzni.« Így szólott bosszúsán, midőn Chárib ásugh belépett és hozzá e szavakat intézte: »Mester! miért haragszol, hisz: Az égig egyik kéz magasabb mint a másik.« (Знаешь ли ты, почему ты смеешься над нами? — kérkhen párczêr e mincsjhév jérginkhê. E közmondás jelentése: Szabad mindenkinek előre törni.) »Mi heten vagyunk — mondá a főnök — közülünk mindenki fog egy-egy szót mondani és te tönkre leszesz téve.«

Chárib Árság ezen szavak hallatára kezébe ragadta hárfáját és hozzákezdett egy dalhoz, mely kérdéseket foglalt magában. (A versbe irt dalt én kötetlen beszédben közlöm itt:)

1. Kérdezlek titeket dicső mesterek: Mi az, mi az embereket mindig meghatja? Egy bölcsőben tiz testvér nyugszik és ha megmozdítják azt, a tiz csak egy hangot ad?
 2. Ki volt az, ki a népet lecsendesítette és husz darab kenyérrel száz személyt jóllaktatott? Ki volt az az asszony, ki a király szívért meglágyította és ezáltal egy nemzetet megmentett?
 3. Mi az, melynek csak hangja van, de teste nincs és mit megfogni nem lehet? Mi az, mi az emberi életet fentartja és mit mindenki ingyen kap?
 4. Mi az, minek két teste, 52 szeme, 12 keze, 366 ujja, 4 szája van és min-

den szájban más-más nyelv? 5. Mi az, mi a vízben nem ázik meg? Mi az, mi a földbe eltemetve nem rothad el? Melyik alvó az, ki akkor sem ébred fel, ha húsába vágnak? Mindezek megfejtését Chárib könnyű dolognak tekinti.

A költemény eldallása után Chárib ásugh felszólította a mestereket, hogy adjanak feleletet. De az ásughok, mivel érezték, hogy helyes feleletet úgy sem tudnának adni, csak egymásra néztek és mélyen hallgattak.

Erre a kávéház tulajdonosa leaggatta a mesterek hárfáit és azokat Cháribnak adta át (a győzelem jeléül) e szavakkal: »A közönség nevében mindnyájan kérünk, hogy fejtsd meg kérdő-költeményedet (*вопрос-ответ* hárczjérk). Most Chárib újra hárfájához nyult és így énekelt:

1. A kérdéseket megfejttem önöknek, dicső mesterek: A zene az, mi mindig meghatja az embereket. — A 'száz'-on (hangszer) van tíz húr, és azok játszás alkalmával csak egy hangot adnak. 2. Eliseus volt az, ki a népet lecsendesítette és 20 darab kenyérral 100 személyt jóllaktatott. — Eszter lágyította meg Asverus szívét és a zsidókat megmentette. 3. A szél az, melynek hangja van, de teste nincs és ezt megfogni nem lehet. — A víz tartja fenn az emberi életet; ebből szegény, gazdag ingyen merithet. 4. Az évben van két nagy ünnep (karácsony és húsvét), 52 hét, 12 hónap, 366 nap és 4 különböző évszak. 5. A lúd a vízben nem ázik meg. — Az arany a földben nem rothad el. — A halott nem ébred fel, ha húsába vágnak is. — Ezek Chárib előtt egyszerű dolgok.

A közönség tapsolt és köszönetet mondott a megfejtésért; az ásughok pedig felállottak és el akarták hagyni a kávéházat; de Chárib magához szólította Kidz Mánugot és kérte ezt, hogy hívja vissza az ásughokat, mert vissza akarja adni nekik hangszereiket. (Jogosan széttörhette volna azokat, de a költő büszkesége ezt nem engedte meg).

Habár Chárib ásugh, kinek művéből van e részlet itt közölve, több mint száz évvel ezelőtt élt, de azért bármely ásugh által előadott dalait, életrajzát most is szívesen hallgatják. Ennek az elbeszélésnek czíme: Chárib ásugh mondája (*Устная повествование Чарибаса*). — Ásugh Cháribi hekeáthê). E mondát dolgozta fel a híres orosz költő Lermontow is, ki úgy mint mások is, Chárib-ot török ásughnak tartotta;

habár munkájának egész gondolatneme is arról tanuskodik, hogy Chárib egészen örmény és örmény ásugh volt.

És itt alkalmat veszek magamnak, hogy figyelmeztessem a tisztelt olvasót arra, hogy azok, kik úgy nyilatkoznak, mint a cikkem elején említett írók — kellő tájékozással nem bírnak. Mert ki tagadhatja, hogy mily fontos szerepet játszik az ásugh a nép között és mily nagy befolyást gyakorolt és gyakorol még most is a népre. Ezt tudnia kellene mindazon íróknak, kik szeretnek gáncsolódní, de kevésé érdeklődnek olyan tényezők iránt, mint az ásughok és mit sem szólnak, ha némely idegen azt állítja, hogy »Chárib ásugh mondája« török mű...

Az ásughokat arról lehet felismerni, hogy mindig vállaikra felfüggesztett hangszerekkel járnak.

Sok térre lenne szükségem, ha itt minden nevezetes ásughról sorban említést tennék; azért kiegészítésül csak a legöregebb örmény ásugh: Száját Nova nevét említem fel, kinek majdnem teljesszámú művei nyomtatásban is megjelentek és még a jelenkor legismertebb ásughjának Dsiváni-nak nevét jegyzem itt fel, ki arról is nevezetes, hogy elődeinek legjobb műveit nyilvánosságra hozza.¹⁾

Cselingárián Jakab.

¹⁾ Azon célból, hogy az ásughok tevékenységét és szolgálataik szellemét közelebbről megismerhessük, következő címek alatt még közlök két cikket:

- I. Száját Nová ásugh,
- II. Dsiváni ásugh.

Habár e cikkek az itt közölt dolgozat kiegészítő részét fogják tenni, azért önálló cikkek lesznek. Reménylem, hogy Dsiváni-nak arczképét is megszerezhetem, hogy azt »Armenia«-nkban közre is adhassuk.

Agathangelos örmény történetiró. ¹⁾

VI.

Attérve a megvizsgálására annak, mennyiben tulajdonítható történeti hitelesség »szent Gergely élete« fő részének, annak, a mi sz. Gergelyt magát illeti, ismételjük, hogy a szent főpap ifjú éveinek kapcsolatba hozása Trdát ifjúkorával nem látszik történeti alapon nyugvónak. A való tényállás átsillámlik azon állításon, hogy Gergely Cäsareában nőtt fel, s hogy Trdát őt »idegennek s közünk ismeretlennek« jelöli meg. Egészen mellékes annak felfedezése, hogy Gergely fia a királygyilkos Ánák-nak s befolyás nélkül is marad e körülmény az eseményeknek alakulására. Maga az életiró sz. Gergely sajátképeni martyriumát avval indokolja, hogy Trdát a római császárok példájára szükségesnek találta a keresztények ellen fellépni. A kezdetét sz. Gergely szorongattatásának vallása miatt már arra az időre teszi az életiró, midőn Trdát római területen száműzve volt, s midőn az egyházat a római császárok üldözték. Ez egybe is hangzik a történeti tényekkel, mert csakugyan arra a korszakra esik a Valerian-i keresztény-üldözés.

Gergely martyriuma s a körülmények, melyek a királynak megtérését előidézik, az életirónál is a csodaszerűség jellegét viselik magukon. Mielőtt azonban kedvezőtlen következtetést vonnánk ebből általános hitelt érdemlő voltára, meg kell gondolnunk, hogy a kortársaknak uralkodó nézete jut itt kifejezésre, s hogy tudvalevőleg még Somenos is csodáról beszél, mely a megtérésben szerepet játszott volna. S ha aztán a pogány templomok szétrombolásánál a gonosz szellemek mindenfélével felfegyverkezve, gyalog és lóháton védik magukat, a födelekről köveket s nyilakat zúdítanak az új keresztényekre s midőn látják, hogy ez mitsem használ, ordítózva menekülnek el a Kaukázba és Chaldeába (a hol tudniillik sokkal tovább fenn-

¹⁾ Gutschmid, Agathangelos (Zeitschrift d. d. morgenländ. Gesellschaft, XXXI) stb.

maradt a pogányság): ez az egész előadás nyilván képletes, s a gonosz szellemek alatt nem nehéz a pogányokat s pogány papokat felismernünk.

Az egész elbeszélése a pogányság kiirtásának Örményországban élénk localis színezésével, részletes leírásával a bálványképeknek, gondos feljegyzésével az istenek neveinek, beható ismeretével az örmény mythológiának önmaga mellett beszél. S egyebek közt Windischmann buvárlatai a perzsa Anahitáról s Mithráról is teljes világításba helyezték az életiró gazdag adatainak megbízhatóságát.

Ugyanily hiteles jelleggel bírnak feljegyzései az új örmény egyház szervezetéről is. Azoknak magvát, hogy az örmények megtérítése felülről lefelé ment végbe, egy külső tanúság is megerősíti: Sosomenos azt a kifejezést használja, hogy Teridates kereszténynyé lett s egyúttal minden alattvalójának megparancsolta, hogy ezt a tant elfogadják. Nehéz lenne azonban megértenünk, hogy a felülről megparancsolt kereszténység miként verhetett oly gyorsan gyökereket, ha az életiró azt a további rendkívül becses adatot is nem tartotta fenn, hogy sz. Gergely az örmények előtt örmény nyelven tartotta hítszónoklatait. Döntő volt az örmény egyház egész jövőndő állására nézve, hogy sok helyütt a pogány templomoknak vagyona egyszerűen átment a keresztény templomokra, s különösen az, hogy első sorban a pogány papok fiai képeztettek ki keresztény lelkészekké, s nagy részét alkották az új klerusnak.

Az életiró e fontos feljegyzései, melyek egyedül magyarázzák meg, hogy az örmény egyház miért visel magán oly élesen kidomborodó nemzeti jelleget, valamint azt is, hogy a legrégebb időktől fogva miért volt oly erősen összezövdve az országnak világi ügyeivel, megerősítést s kiegészítést nyer egy azon korbéli hiteles tudósításban. Szent Izsák kanonjaiban ¹⁾ ugyanis ezeket olvassuk: »Midőn Gergely különböző pogány papokat lelkészekké szentelt fel, ezek megkérdezték tőle, miből fognak ezután megélni, mert eddig a népnek a bálványképek előtt benyújtott ál-

¹⁾ Idézve a mechitharista atyák által Agathangelos olasz fordítása kapcsában, 175 l.

dozataikból tartották fenn magukat; s a szent nekik engedte át egy részét a szarvasmarha- és jühnyájaknak, melyek a templomoknak a szegények közt való kiosztás céljából fognak adományoztatni, s ezenfelül a termésnek és a szőlőknek tizedét. « Azon feljegyzés is, hogy Trdát minden helységben a templomnak hét fekvőséget adományozott, megerősítést nyer egy régibb időbeli tényben. Páp király (367—374) ugyanis a hét fekvőségből ötöt visszavett s csak kettőt hagyott meg minden templomnak. ¹⁾

Örményország megtérítését az életiró Trdát uralkodásának tizenegyedik évére, Constantin és Diocletian előtti időszakba teszi. Ezt is megerősítik régibb görög tanuságtételek. Sosomenos is az örmények megtérését Constantin előtti időre helyezi, s ezt az általánosságban tartott időmeghatározást szorosabban körvonalozza a háború, melyet Maximinus 312-ben a keresztény örmények ellen viselt, hogy kényszerítse őket az újtanról való lemondásra. ²⁾ Ebből első tekintetre az látszik, hogy el kellene vetnünk az életirónak legalább egy állítását, mely szerint Gergely Keresztelő sz. Jánosnak és sz. Athenogenesnek cultusát meghonosította Örményországban, hogy kiszorítsa Ámánor és Váhágên pogány isteneket. Sz. Athenogenes ugyanis (kinnek emléknapja júl. 17-én van) állítólag püspök volt Kis-Örményországban s Diocletian alatt vértanúhalált szenvedett volna Sebaste közelében, cultusának életbeléptetése tehát vértanúságával egyidejűleg, sőt talán annál is előbb történt volna. De épen itt jó segítségére az életirónak egy egykorú okmányszerű bizonyíték. Sz. Gergely egy dédunokája ugyanis Athenogenes nevet viselt; kétségtelen, hogy az említettük szent után nevezték el, élő bizonyosságát képezve e szent cultusának az ő születése idejében. Ez pedig 312-re esik; teljesen fenmarad tehát az ellenmondás Athenogenesnek Diocletian alatti vértanúságával. Sőt még növeli ezt az a körülmény, hogy a legrégebb tanú, Cäsareai Basilius ³⁾ ezt állítja Athenogenesről, hogy meg-

¹⁾ Faust, Byzanz. V. 31.

²⁾ Euseb., Hist. eccl. IX, 8.

³⁾ De Spiritu S. ad Amphiloichium, c. 29.

égették, s csak a későbbi hagyomány, melyet *Metaphrastes Simeon* képvisel, fejezti őt le. Ez a több más szenttörténetnél is előforduló ellenmondás szükséges volt, mihelyt a szentnek ereklyéi vallási tisztelet tárgyaivá lettek. Minthogy pedig Örményországban már a 312-ik év előtt ez volt az eset: már ezen idő előtt el kellett homályosulnia az *Athenogenes* halálára vonatkozó igazi traditionak, a mi egykorú egyéniségnél képzelhetlen lenne. A *Basilius* és *Metaphrastes* közti ellentét kezeinkbe adja a megoldás kulcsát s felvilágosít arról, hogy sokkal régiebb szent forog itt szóban, a kinek története tele van mythikus vonásokkal. A hindu nő, ki *Athenogenes*t kíséri s az anya által a szentnek emléknapiján¹⁾ az oltáron önként feláldozott szarvasborjú mutatják, hogy keresztény lepel alatt pogány istenség van itt kérdésben, és pedig az erdő állatainak s a vadászatnak védura. Mint vadászistent pedig a görögök által *Heracles*nek nevezett istenséget tisztelték p. *Adiabeneben*,²⁾ és így *Athenogenes* az örmény *Vahágén* vagy a görög felfogás szerinti *Heracles* egyenes jogutódjának tünik fel előttünk. E tekintetben is tehát egészen igazolva van sz. *Gergely* életirójának hitelt érdemlő volta.

Külső tanújelek nem kevésbé igazolják arra vonatkozó adatait, a mi a megtérés után történt. Avval az állítással, hogy *Gergely* *Cäsareában* nyerte a felszentelést, szemben áll ugyan egy másik az örmények levelében *Elisäusnál*³⁾, mely szerint *Trdat* s népe a keresztény vallást egyenesen a római püspöktől vette volna. De kétségkívül az életirónak van igaza. *Gelas. Cyzic*⁴⁾ *cäsareai* *Leontius* püspök czimében, ki a *nicäi* zsinat megállapodásait aláírta, az alája rendelt *suffragan-püspökségek* közt felemliti *Nagy-Örményországot* s megerősíti evvel az uralkodó örmény hagyományt, mely szerint az örmény *ca-tholikos-ok* *Nerses* halálaig (378) a *cäsareai* püspöktől nyerték a felszentelést. Az említettünk levél állítása czélzatos

1) *Acta S. S. Julii*, IV, 218.

2) *Tacit. Ann.* XII, 13.

3) 3-ik fejezet, *Langlois-nál* II, 206.

4) II, 36, *Mansi-nál* II. 929.

koholmány, mely akkor jött forgalomba, midőn az örmény egyház Cäsareától elszakadt.

Összefoglalva a mondottakat Agathangelos munkája egyes részeinek történeti hitelessége tekintetében e zárkövetkeztetésekhez jutunk: »Szent Gergely életé«-ből az első rész, mely Choszrov és Trdat királyoknak és Gergelynek viselt dolgaival foglalkozik az örmények megtéréseig, ha nem is ment egészen a belevegyített mondaszerű adalékoktól, alapjában véve mégis teljesen magán viseli a történeti jelleget. Viszont a második rész, mely magát a megtérés foglalta magában, s azt, a mi a megtérés után Örményországban történt, a szónak legszigorúbb értelmében történeti hitelességre tarthat számot s feltétlen megbízhatóságú kútfőt képez. Agathangelos munkájának többi részei, nevezetesen »sz. Gergelynek és sz. Ripszimának és társnőinek aktái« történeti szempontból jóformán használhatlanok s a történeti bírálatot csak közvetve és annyiban érdeklik, a mennyiben csodaszerű tartalmuk visszatükrözi eszméit és nézeteit a kornak, melyben a szerző élt. Alig szükséges hozzátennünk, hogy ugyanily szempontok alá esik a »szent Gergely látománya« s mindaz, a mivel az utolsó átdolgozó a munkát kibővítette.

Dr. Molnár Antal.

Érintkezés Angol- és Örményország között a XIV. században.

A londoni levéltárak sok olyan hivatalos iratot foglalnak magukban, melyek ezen érintkezésre vonatkoznak; ez az érintkezés különösen 1335-től Kr. u. egészen 1396-ig terjedő időközre esik. Ezek a hivatalos okiratokon kívül az évkönyvek is megőrkítettek néhány adatot, melyek arról tanuskodnak, hogy tartozkodtak örmények Angolországban. Így például Walsinghami Tamás (Thomas de Walsingham) évkönyvében azt mondja, hogy 1362-ben London város Smithfield terén lovagjátékokat tartottak, melyekben az örmény lovagok is részt vettek,

kik magukra vonták a jelen volt angol király és királyné figyelmét.

Az említett hivatalos okiratok elseje 1335 decz. 12-ről szól; ezt az angol király parancsára Auckland írta, melyben utasittatik London első bírása, a Lord-Maire, hogy az örmény követeknek bizonyos összeg pénzt adjon. A másodikat is Auckland írta; ez másolata annak a levélnek, mit »Eduard az ő szeretett barátjához,« V. Leó-, Örményország királyához irt. Ezek — mint látszik — Eduárd gyors hadjárata alatt irattak, ki a skot határszélről délre sietett, hogy megvédje magát a francziák ellen, kik a La Manche partjait fenyegették.

Abban az Eduard által aláírt levélben, melynek kelete: London 1343, az angol király részvételének és mély fájdalomának ad kifejezést azért, hogy a »hitetlenek« oly szorult helyzetbe juttatták az örmény királyt.

Ez után jön egy örmény okirat. Ez egy levél, mit Adánából irt Guidon örmény király. E mellett még más bizalmas iratok is találtak, miket az örmény követek a »felséges fejedelemhez és Eduard urhoz« vittek. E levelet Guidon, ki uralkodásának második évében megöletett, mindjárt trónralépte után küldötte.

1347-ben egy örmény küldött megy Angolországba VI. Kelemen bullájával.

Az az okirat, mit Reading 1360 ápril 28-án irt, a király pártfogó irata; ez Magas-Örményország ,meden'-i zárdájából való, Szt-Balázs rendjéhez tartozó István és Jakab szerzetesek számára adatott ki. 1364 febr. 7. Nerszesz zárdafőnök és Jakab szerzetes, kik Kis-Örményország Szt-György nevű kolostorából valók, szintén pártfogó iratot kapnak. Mindkét hivatalos iratban a király megparancsolja alattvalóinak, hogy jól fogadják vendégeiket.

III. Eduard uralkodásának egész ideje alatt sok rokonszenvet tanusított Örményország iránt — s ha éjszakon a skotokkal és délen a francziákkal elfoglalva ne lett volna, bizonyára segítségére sietett volna az örményeknek és a történelem egy keresztes hadjárattal többet jegyzett volna fel. Így azonban csak erkölcsi támogatást nyujthatott Armeniának

és vendégszeretetben részeltette azon örményeket, kik angol földre mentek.

Közeledett a keresztes hadjáratok ideje. Az örmény nemzet a keresztesek jövetelét nemcsak üdvözölte és segítséget nyújtott nekik, hanem azokkal együtt türte el az éhséget és halált. Az örmény nemzet, mely Keleten egyedül vallotta Krisztus hitét, azon tettével, hogy fegyvert fogott a kereszt védelmére, maga ellen bősztette a barbárok pusztító tömegét. Hasztalan fordult nyugati keresztény testvéreihez az utolsó védvástya; mert nem nyújtottak neki védő kart azok, kiken ő a harc mezején fiainak vérével segített. Hősi volt a viadal, de hamar ért véget. Nyugati barátjaitól elhagyatva, a konstantinápolyi császárságtól elárulva — mely így saját szolgaságát készítette elő — Örményország elveszett. Elfogott uralkodója 6 hosszú évig nézte magas fekvésű fogságából Kairó minaretjeit és a Nilus habjait. VI. Leó, ki a castiliai király közbenjárására 1383-ban szabadult ki, előbb Jeruzsálembé, később Róma-, Spanyol-, Francia- és Angolországba ment.

Vannak a londoni levéltárakban iratok, melyek arról szólnak, hogy hol tartozkodhatott az utolsó örmény király és van két oltalomlevél: Westminster 1335, október 24. kelettel ellátva, melyek egyike VI. Leóhoz van intézve és a következő czimet viseli: »Nagyságos Leó fejedelem, Örményország királya» (latin nyelven így volt czimezve: »Magnificus princeps Leo, rex Armeniae«), a másik asztaltársához Ruszp Jánoshoz szólott.

A látogatás tartama nyilvánosan nem látszik a hivatalos iratból. A királynak és kíséreeinek adott 1386. máj. 12. kelettel ellátott oltalomlevél szerint szabad volt nekik 1386. decz. végeig Angliában tartozkódniok; de bizonyos, hogy VI. Leó nem maradt sokáig Londonban; mert Franciaországba akart menni, hogy Angolország és a szomszéd között folyó háborúnak véget vessen. Alább látni fogjuk, hogy Örményország királya megszüntette az ellenségeskedést, mert a hadakozó felek az ő közvetítését elfogadták. Anglia királya II. Richard beleegyezett abba, hogy 1387 ján. 27-én hozzákezdjenek a béke feltételeinek megállapításához. Holinshed krónista azt mondja, hogy VI. Leó

két hónapnál tovább nem tartozkódott Angliában. Ugyanez a krónika még azt is mondja, hogy midőn az örmény király Angolországba jött, II. Richard a karácsony ünnepét ülte Eltham faluban, mely nem messze Londontól a Kent grófságban fekszik.

Ezen hivatalos iratok közt van egy 1385 okt. 28. kelttel ellátott okirat, mely szabadságot ad az örmény király asztaltársának arra, hogy VI. Leó használatára francia borokat vihessen be Angolországba.

A francia krónisták kiegészítik a fentemlített adatokat. Froissant mondja, hogy az örmény király Angolország Port de Douvres helységében tartozkódott, és itt találta Richard király két nagybátyját, kik egy erős hadsereg élén állottak; ezek »őt illően és szívesen fogadták és tiszteletére nagy lakomát adtak.« Douvres-ből Londonba ment VI. Leó — miként Froissant mondja — hol London város lakói nemcsak »nagy figyelemmel viseltettek iránta, hanem ezen jó emberek ünnepelték és tisztelték őt.« Az angol és örmény király találkozott egymással és »sokáig édesen beszélgettek.« VI. Leónak Londonba érkezése után négy nap mulva II. Richard tanácsát összegyűjtötte Westminsterbe. Ezen tiszteletreméltó gyűlés előtt szólott Örményország negyedik dynastiájának utolsó képviselője: VI. Leó országáról, a békéről és megmutatta, hogy »sokat gyöngült a szent kereszténység a francia-angol háborúk okozta pusztítások ideje alatt.« Megjövendölte Konstantinápoly elését és megsíratta saját királyságának elvesztését; »azért Isten és a jámborság nevében kérte (a gyűlést), hogy a béke alapján egyezés köttessék az angol és a francia király között.« Leó az nap Richarddal étkezett. Ez a büszke fejedelem szokott fénynyel és pompával fogadta vendégét; miért, Froissant szerint, nagy tiszteletben részesítette VI. Leót, »az ebéd pedig fényes-jó volt, a szolgálát gazdag.« A mondott szerző szerint Richard szokott bőkezűségénél fogva ajándékokkal akarta Leót megterhelni; de Örményország királya, kinek nemességéről, fonségéről és önmegtágadásáról a hivatalos iratok is tanuskódnak, »mit sem akart elvenni és megtartani, hanem — miként

Froissant mondja — csak egy gyűrűt, mely 500 frankot ért meg.«

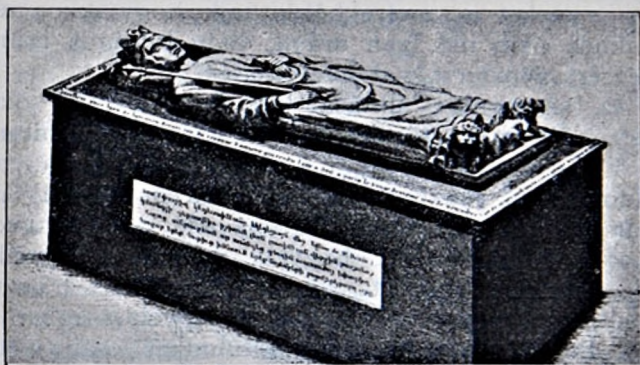
A »Saint-Denis-i szerzetes (Le Religieux de Saint Denys) című munka is szól a két fejedelem találkozásáról és II. Richard bőkezűségéről. Ezenkívül van a londoni levéltárakban egy hivatalos irat, mely Windsor kastélyban van 1386 febr. 3-án keltezve és II. Richard aláírásával van ellátva. Ezen irat szerint 1000 frank évi járadékot rendel VI. Leónak az angol király magán pénztárából.

Az a rendelet, melylyel képviselőket küld ki Richard, hogy ezek tárgyalásokat folytassanak a francia királynal, francziául és nem latinul van szerkesztve, mint a többi hivatalos iratok. Ebben az okiratban, mely az indokok felsorolásával kezdődik, mondja Richard, hogy »rokonom, az örmény király« ösztönző kérésére küldök ki néhány hű, bölcs és titoktartó férfit. Hetet küldött ki; ime ezeknek nevei és czimei: Coventry-i püspök: Soutfolk Mihály, a király kancellárja; Beauchamp Vilmos, Calais kapitánya (akkor ez angol birtok volt); Hugh de Segrave; Devereux János, Clanbowe János és Ronhale Richard ur, jogtudor (docteur en Leys [Loi]). Az okirat kelt Westminster 1385 ján. 22.

A gyűlés Lelinghen-ben, Boulogne és Calais között ült össze VI. Leó elnöklete alatt. Juvenal des Ursins, ki erről krónikájában említést tesz, mondja, hogy a francia király Boulognebe »igen jelentékeny követséget küldött; az örmény király volt a közbenjáró — és hat hétig maradtak itt.« Történetesen az angolok és francziák nem tudtak megegyezni; azért »az előbbiek Angliába és az utóbbiak Párisba tértek vissza.«

A tárgyalás megszüntetése végtelen fájdalmat okozott VI. Leónak; mert így megsemmisülve látta törekvéseinek sorát. Szándéka volt az ellenségeskedés megszüntetése után a vele egyesülendő francia-angol hadsereg segítségével az örmény földről kiűzni a mohamedán hordákat s Antiochiában és Jeruzsálemben újra felállítani a szent kereszt jelvényét, — Örményországot pedig régi dicsőségének romjain ismét lábra állítani. Hiú remények! Pedig ha VI. Leó nemes szándékát valósíthatta volna és Örményország

— mint Kis-Ázsia ölében a műveltség és polgárisultság védbástyája — független állam maradt volna: akkor mai napság a törökök nem lennének urai Byzancznak; mert ezeknek erejét megtörte volna ez a keresztény állam, mit elpusztulni engedett Nyugat-Európa az emberiség nagy kárára!

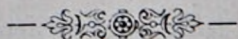

VI. Leó a sikerre nem vezetett tárgyalás után Angolországba ment, miként tanúsítja II. Richard királynak 1392. decz. 11-ről szóló irata, mely oltalomlevelet és lakozásra engedélyt adott »az ő szeretett rokonának: Leónak, Örményország királyának és azon 60 személynek, kik kíséretét képezték.« Figyelemre méltó körülményről tesz ez az oltalomlevél említést: megengedi, hogy az örmény király ellátogathasson a várakba is. . . . Ez az okirat zárja be sorát azon hivatalos iratoknak, melyek VI. Leónak Angolországban való tartózkodásáról szólnak. Ezen látogatás sem tartott sokáig, miután Örményország utolsó királya a következő 1393. év nov. 27-én Párisban meghalt.

Képünk a Saint-Denisben (Paris mellett) nyugvó bölcsek király szep síremlékét ábrázolja.*)

A »Hájászdán« után eredeti örményből

Szongott Kristóf.

L. »Armenia« 1887 évfolyam 15 és 46 lapjain megjelent sikerült dolgozatokat.

Erzsébetváros hatósági rendeleteiből.

I.

Az »Armenia« jelen év ápril havi füzete említést tesz azon fényes ruhákról is, melyeket az erzsébetvárosi örmények a mult században magukra öltöttek. És előhoz eseteket is, melyekből kitünik, hogy akkor némelyek állásukhoz nem illő, igen drága, vagy tulságos czifra ruha viseléseért pénzbírsággal büntették.

Az »Armenia« állítása igaz, — egykorú oklevélből beszélt. De miért történt e bírságotlás? Elmondom.

Áni elpusztulása után a legjobb és legvagyonosabb családok közül sokan elhagyván a barbár ellenség által előidézett nyomor színhelyét, Európa felé vették útjokat. Ott maradt a földbirtok, ott hagyták pompás épületeiket; de vittek magukkal aranyot, ezüstöt, drágakövet böven. Megtelepedtek idő folytán Krimiában, Lengyelországban, Moldovában, Bukovinában, de édes otthonukat csak e hazában lelték fel. — Habár apáink nem éltek készből, hanem ernyedetlen munkásságuk mindig tudott szerezni: mégis a hosszas vándorlás, annak a földnek megvásárlása, melyre letelepedtek, szép városok és fönséges templomok építése sok pénzükbé került. Azért a magyar földön történt végleges megállapodásuk után e hazában már nem folytathattak olyan fényes életet, milyenhez addig szokva volta. Előre látó apáink tehát, hogy útját állják a beállható elszegényedésnek, a fényűzés korlátozását célzó helyes rendszabályok megteremtéséről kezdtek gondoskodni... és azokat, kik e szükséges szabályok ellen cselekedtek, meg is büntették. Mivel az »Armenia« eseteket hozott elő, keresni kezdettem a rendszabályokat.

Hosszabb kutatásaim szerencsés eredményhez vezettek; megtaláltam a mult század első felében kelt és — nézetem szerint — a legelső rendeletet, mely a női ruhaviselet szabályozásáról szol.¹⁾ A törvényhatóság az indokokat is fel-

¹⁾ Erzsébetváros derék polgármesterének, Lengyel Márton urnak szivességeért, mely rendelkezésemre bocsátotta a város levéltárát — itt a nyilvánosság előtt is hálás köszönetet mondani

sorolja, melyek szükségessé tették ezen rendelet közrebocsátását. »Mert látjuk — mondja többek közt — hogy napról napra újabbnál újabb, fölösleges öltözetek jönnek divatba és használatba; mert kis városunkból ki akarjuk irtani a szegénységnek okozóját: a kevélységet, a nagyravágyást«. — »Az idegen uraktól hallottuk: Mily gazdagok lehetnek ezek az örmények, hogy olyan drága ruhákba öltözködnek.« — »Nem tudjuk megkülönböztetni, hogy melyik a gazdag és melyik a szegény«.

Hogy a fényűzést valósággal nagy mértékben gyakorolták az örmények akkortájban, az indokolásból és rendeletekből tisztán kitűnik. Ennek pusztításait és tovább terjedését akarta a hatóság megakadályozni.

Nem lesz talán felesleges¹⁾ az ide vágó — 1738 január hó 30-án kibocsátott — első rendeletet egész terjedelmében közzé tenni: »A tekintetes tanácsos urak tanácsot tartottak és miután látják, hogy napról napra új meg új felesleges és tulságosan sok ruhanemű hozatik divatba és használatba — elrendelték, hogy a válisz-féle főkötőt senki se használja; mert a mely asszonyosság (*уфруш*) fején olyan főkötő találtatik, az a fejéről levéttetik és egyszerűsmind 12 magyar forintig megbírságotlatik.«

Tizenkét évvel később 1750 június 16-án újabb törvényhatósági intézkedéssel találkozunk, mely megengedi ugyan a főkötő viselését, de valamint a nőket, úgy a férfiakat is többféle ruhanemű és különböző ékszerek használatától szigorúan eltiltja.

Ezen rendelet — magyar fordításban — szóról szóra következőleg hangzik:

»Mivel látja a város tek. tanácsa, hogy napról napra egyik a másikat felülhaladja a különféle ruhák használatában, azért jónak találta a sok ruha közül az alulirottaknak kitiltását. Olyan ruhát tehát ezután senki se ne viseljen, se gyermekét olyanokba ne öltöztesse; mert arról, a ki e

kötelességemnek tartom. — Lengyel Árpád levéltárnok ur pedig nagy előzőkenységgel kézbesített nekem több rendbeli — a mult században a város által kibocsátott rendeletet és örmény nyelven szerkesztett törvényhatósági jegyzőkönyvet.

¹⁾ A fölötte érdekes oklevelet szives készséggel adjuk közre. Küldjön az erzsébetvárosi gazdag levéltárból minél többet! Szerk.

parancsot áthágni merészelné, emberek közt, vagy az utcán, vagy akár hol legyen, levéttetik az, a mi nagy szégyen lenne reája nézve — ezen kívül pénzbeli birságot is fizet.

»Ennek okáért tehát megtiltatik, hogy senki gyermekének fején ne találtassék hajpor, lánczocska, gyöngy, boglár vagy másnemű főrevaló ékesség; azonban ha a szükség okvetlen megkívánja, akkor meg van engedve, hogy rézből vagy kerti virágokból tehessenek a fejükre ékességeket; de koszorút, koronát, a mit fejre szoktak tenni, még ha rézből is volnának, nem szabad viselni. Hasonlóképen a karkötő viselése is, melylyel az inget a karra szokták erősíteni — tilos. Mindenki elégedjék meg az Istentől adott hajjal és ne kössön homlokára felesleges dolgokat. A ki ezen parancsnak nem engedelmeskedik, 24 magyar forintig fog megbírságotlatni.« — »És mivel a leányoknak nem engedtetik meg, hogy fejükön ékességeket hordjanak, annál inkább tiltatik, hogy az asszonyok a fejkötőn kívül semmiféle arany, ezüst, gyöngy, vagy másféle ékességeket ne viseljenek a megjegyzett feltételek és birság mellett. Ezen rendelet végrehajtásával a tekintetes tanács Ötvös János felügyelő urat bizta meg és jogot adott neki arra, hogy azon, kiről megtudja, hogy a törvény ellen cselekszik, a birságot azonnal vegye fel. Ezen birságnak egy harmad része a felügyelő urat, a két harmad rész pedig a tanácsot illeti.«

Mint említém, ezen rendelet 1750 június hó 16-án bocsáttatott közre. De — a mint látszik — vagy a rendelet nem volt egészen nyilvános, vagy a felügyelő nem volt képes személyesen felügyelni és a rendeletet végrehajtani, vagy pedig a keresztülvitel több nehézséggel járt; azért ugyanazon év deczemb. 28-án a mondott rendelet a következő módosításokkal bocsáttatott ki:

Az Ur segítségével Erzsébetvárosa a következő határozatokat hozta. A tekint. tanács felkérte főtiszt. dr. Chêngánosz Mennász apostoli misszionárius-kanonok urat, ki a méltó ágos káptalannak apostoli pronotariususa, esperes, az örmény nemzet archidiakonusa, egyszersmind városunknak érdemdús plebánosa, hogy vegyen ő is részt a gyűlésen,

melynek tagjai a város tek. tanácsa és a tek. polgárok akarata szerint a ruházatviselésre vonatkozólag az alább irt határozatokat hozták; az indokok közül azonban itten röviden csak egy néhányat sorolunk elő:

1. Miután arra törekszünk, hogy megállapodott várost alapítsunk és azt kellően igazgassuk, melyre már — Isten kegyelméből — engedélyünk is van és sok kiváltságokat kaptunk; azért úgy vélekedünk, hogy azt más módon nem leszünk képesek kormányozni, hacsak nem igyekszünk a takarékoságot városunkban meghonosítani.

2. Azt akarjuk, hogy a mi kis városunkból kiirtsuk a kevélységet, a nagyravágyást, a szegénységnek okozóit: a rendetlen öltözeteket; mert napjainkban oly nagyra nőtt a kevélység, hogy nem is tudjuk megkülönböztetni a szegényt a gazdagtól; mivel a szegény is úgy öltözködik, mint a gazdag.

3. Ambár ezelőtt elhatározták a tekint. tanácsos urak és elrendelték, hogy mikép öltözzék a szegény és mikép a gazdag; de a mi nemzetünk engedetlen levén, elrontották a határozatot, úgy hogy most egyik úgy öltözik mint a másik. Azért jónak látta a tek. tanács, hogy mostantól fogva úgy legyen, a hogy itt leírva van.

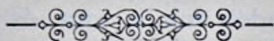
4. Mivel minden zavart ki akarunk kerülni; azért a tek. tanács elhatározta, hogy az alulirt pontoknak mindenki tartozik engedelmeskedni, legyen az bíró, tanácsos, városi polgár vagy nemes, ha e városban él. Az ellenkező avval a birsággal fog megbüntettetni, a mi itt lenn meg van határozva.

5. Azért is akarjuk, hogy ezen szükséges határozataink érvényesüljenek, mert tulságosan kevély ruhák levén használatban e városban, az ország előkelői (κληρονομία) nagy bajt hozhatnak fejünknek. Mert sokan közülünk saját füleinkkel hallottuk és most is halljuk ezt a mondást: »Az örmények kimondhatatlan gazdagok kell hogy legyenek, különben nem viselnének ilyen (fényes) ruhát.« Azt mi is látjuk, hogy ezen ruhaneműek nem a mi állásunkhoz való, azért a tek. tanács egyhangúlag jónak vélte, hogy ezen felesleges öltözetek a mi kis városunkból kiirtassanak

és a polgárok se ezen városban, se a környéken, se más országban az alább jegyzett és megtiltott öltözeteket ne viseljék; mert ha valaki a parancs ellen merészelné cselekedni, az meg fog büntettetni.

— A befejező közlemény következő füzetünkben. —

Govrik Gergely.

Tiridát király.

— 286—342. —

Az ifjúság fogékony korában egy alak emelkedik ki a reménytelen helyzetből azon magasztos hivatással, hogy nemzete ügyeiben döntőleg befolyva azt szellemileg megújhodni segítse. Távol a hazától idegen földön Caesáreában hagytuk volt a sok rossz napokat túl-élt Tiridátot, a meggyilkolt Choszrov fiát, kivel a kegyelet lelkétől vezéreltetett gyámnok később Rómába költözött, hogy növendéke jogos igényeinek megvalósítására a legkisebb reménysugár fölvilanását fölhasználja. Ha az e korbéli nemzeti föltámadásnak könyvét kezünkbe vesszük: annak több évlapjaira a fegyverforgatásban kitűnő ifjú Tiridát hősiességéről meglepő dolgokat kezdett írni Rómában a krónikás, hol eszélyes magatartása által igen kedvelté tette magát a felsőbb körökben. — Nem lesz érdektelen fölemlíteni, hogy az olympiai játékokon ereje és a bajvívásban való gyakorlottsága a legnagyobb megkülönböztetések tárgyát képezé, mely körülmény jövőjére elhatározó s a viszonyok alakulásában új irányt adott. Távol legyen tőlünk, hogy ennek bebizonyítása végett a nagyítás szótárához folyamodjunk. Egy lófuttatás alkalmával sebes iramat közben vetélytársának fortélyos mozdulata által szerkeréről kifordulván, oly szilárd kezét vetett ellenfelének kocsijára, hogy a négy tüzesvérű tátos egy lépést sem tehetett s így bukásából még nagyobb fényrel emelkedett ki. — Rendkívüli ereje még kézzelfoghatóbb kifejezést nyert azon tényében, mely szerint két szilaj bikával folytatott viadalban azoknak szarvait megragadván, ugy megrázta, hogy

az alig lihegő állatok összezuzott nyakokkal terültek le. Hadjáratok alkalmával a legnagyobb akadályok nem voltak képesek kimérni ténykedésének határait. Midőn Probus császár a gothok ellen indult, hogy azokat békére kényszerítse, a takarmány hiánya oly fergeteget idézett elő a zavart ohajtó lovasok részéről, hogy az éktelen lármába és szitkokba kitört nyugtalankodók neki indultak a csapatvezéreknek. Ekkor Tiridát Liciniusnak, mint szives házi gazdájának sátra nyílásánál állva lebilincselő hatású ellenállása tekintélyének varázsával mérsékletre kárhoztatta a legott széteszlott hetvenkedő tömeget.

De eljött az idő, hogy ő, ki a honszeretet érdekeltségével lesi az alkalmat, törzse leggyülöltebb ellenfelével érintkezésbe jöhessen. Az igazságos Probus a császárok irtózatossorsának esvén áldozatul, a testőrsereg főnöke: Carus választatott meg. A perzsának jelentékeny hadserge volt Mesopotamiában. Carus hadat indit ellene és Tiridát Seleucia és Ctesiphon elfoglalásában tevékeny részt vett. (284 Kr. u.) A hadsereg örömjaja csakhamar aggodalmas csenddé változott; mert a császárt — mint mondák — a villám sujtotta agyon, és ez a romlásnak biztos jeleként vétetvén, a szájasok visszavonulást lármáznak. A vad bögés Tiridát kilátásait messze távolba taszítja. Numeriánussal, a császár fiával paczkázó csapatok Eufrátnak már tulsó partjára toltak elő, főtörekvésök lévén Tigris határaitól is, ezen a rómaiakra nézve izzó talajról tova haladni. Tiridátot fontos véletlen akadályozza az előhaladásban; lova t. i. a kalandozó ellenségtől megsebesítetvén, málhát és fegyverzetet fölkapván a folyamnak tartva beleugrik s mint olyan, kinek elszántságán az események semmi fordulata nem változtathat, uszva s mindnyájak meglepetésére partra jutva bámulatos feltűnést okozott. E visszavonulás alkalmával Numerianus, ugy szintén azután fivére Carinus meggyilkoltatván a házi testőrsergek főnöke, a dalmacziai születésű Diocletian kiáltatott ki császárnak. — Tiridát, kinek ifjú életében sok volt a ragyogó pont, kedves egyéniség volt a császár előtt is s befolyását akkép tudá érvényesíteni, hogy mindenfelől részvételre talált; ennél fogva Diocletian — értesülvén királyi eredetéről, országulásának harmadik évében (286-ban)

Armenia kérdése megoldásának kulcsát a császári udvarnál sok időt töltött ifjúnak kezébe adá, emellett kir. koronával s biborral őt földiszívten kellő haderővel látta el.

A dolgok menete felől értesült országnagyok a tömörülés útjában álló minden veszélylyel daczolja cappadociai Caesareába összegyülvöngtek, hol is a kegyelettel dicsöített Tiridátot királyokul elismervén, a királykoronázó Pákráduni Szêmpád által fejére tett ősi koronának dicsfényében az együttartásra legyözhetlenül megerösödtek.

Ez időben a meghasonlás fellegei nehezültek a kényuralom uszályában kullogó perzsa satrapák munkásságára. A fegyveres ellenállás rugója az által is kapott el, hogy a scytha eredetű s különös figyelemben részesülő Mankun satrapa solyomszemeivel a dologba belátva mákszemnyi hajlamot sem érzett a perzsával kezét fogni. Ezen férfiú a chinai birodalom határain, mely akkor Sogdianáig terjedett. Zenia tartományban uralkodó Árpoknak örökös surlódásban élő két fivéreinek egyike volt.¹⁾ Igen jól érezve az elfajult szenvedélyek mérgesedéséből eredő válságnak félelmes voltát, magát törzse fagyos kebléről kitepven Oxus felé osontott és Sáporhoz folyamodott, ki nemcsak tárt karokkal fogadta őt, sőt a foglalás nemtelenségét tovább folytató chinaiaknak őt kiadni vonakodott; mert — mint mondá — Artaxerxes, az ő atyja a Napnak világosságára esküdt meg, hogy a menekült irányában a vendégszeretet jogát meg nem sértendi s a nyugati határokon, Armeniában honi birtokára cmlékeztető s virulásban diszelgő róna jelöltetett ki lakhelyeül. A befolyni tudó eszélyes ember az ország törvényes urának igazait elismervén a határokon megjelent Tiridát részére állott, ez által is a nemzet fejére nött hatalom szolgálainak lábai alatt az alap szükebbé vált. Nem volt tehát szükség legott a fegyvert a soká vesztegelt jogoknak letiprói ellen fordítani; miért is a király Caesareából figyelmét Ánira, a leélt borús kornak egyetlen fény-

¹⁾ Az önző ifjabb fivér, Peltok eszélyeket josló terveket kezd beszélni bátyjáról; a tévútra vezetett Árpog testvéri vérral fertözteti be kezeit, ha a vádlott vándorbotot nem vesz kezébe. A Mámkun családnév igen ismeretes e történelem lapjain. L. Cantu C. 6-ik k. 330 l. Chorenei Móses, II. k. 81. fej.

pontjára szegezte, melynek ormairól oly vigasztaló fény áromlott szét a legnagyobb veszély idején, midőn a hon csak hű fiainak szenvedéseiben élt. Odának az erőd vasjellemű parancsnokának, egyszersmind Armenia leánya nevelőjének szívós kitartása mentette meg a királyi nővért Choszrovituchtot és a teli kincstárt. Chorenei, ki a fontosabb dolgokat olykor a legkisebb részletekig megvilágosítja, kedélyesen jegyzi föl: hogy a szív kincseivel megáldott Choszrovitucht nem tartozott a nyelvgördülékenységekben büszkékedők azon fájához, mely az »ajtótlan száj« tátongását tartja döntő érvnek.¹⁾ Már most az erődnek tömör faragványú kapúi megnyílnak, hogy színig telve vendégekkel a hálás elismerés ünnepét ülje. Törzslakójának kifáradhatlan türelme böv gyümölcsöt aratott, dajkájának fiát Mántáguni Ártávázdot saját megmentőjét pedig hadsereg parancsnokává nevezte ki.

A király oldala mellett a hirnévnek diszes alapján azon férfiak egyike áll, kinek kortársai fölött kitünő alakján az elérhetlen szellemi magasságnak kinyomata ragyog. Az ilyeneket a nemzeteknek az Istentől kell kiesdekelniök; fia ez Ánáknak a király gyilkosnak, ki felett az irtozatos gazdálkodás oly kemény ítéletet tartott Birtoka: egy nemesen dobogó szív. Nevelőjét Szofiát semmi mulasztás vádja nem terhelheti, mert korán beoltotta a szépre-jóra fogékony keblébe a nemes érzelmeket. A kisded Gergely a kereszt iskolájában felnövekedve szellemi műveltséggel gazdagítva lépett ki a magánélet viszonyaiból a küzdőterre. Nejének, szintén a hit iskolájában nevelt Máriának nemes érzülete az ő fáradozásainak sikerét nagy mérvben mozdította elő, ki hasonlólag a Caesareában tartozkodó árméniai Dávidnak leánya volt. Három évi együttlét után a szív emelkedett versenye alatt mindketten azon magasztos elhatározásra jutottak, hogy míg a férj összes erejét az Isten érdekeinek szenteli, maga a nő a kisebb fimagzattal Árisztáczeszszel zárdába vonuljon; Gergely pedig az idősbik Vertánt saját nevelőjére, Szofiára bizván Rómába sietett

¹⁾ Neque omnino ut aliae mulieres os patulum habebat. L. II. c. 82.

Tiridáthoz, hogy mint ismeretlen az atyja által elkövetett vérbűnnek némi lerovására, mint szolgálattelvő egyén a meggyilkolt Choszrov fiának körében tartózkodjék. A szellemi nagyság képviselőjének nem volt nehéz urának rokonulási hajlamát kinyerni. Jelen van tehát most, mint jó- és bal-szerencsében tántorithatlan ragaszkodással viselkedő tanácsos a király diadalmenetén.

Áni ormairól tekintsünk egy más táj felé, hol a sűrű gomolyoggá nőtt néptömeg az ország legjelentékenyebb s műérzetről tanuskodó temploma körül sorakozik. Eufrát partján a legviharosabb örömnapokat élő Eriza helységben az ábrádnak tömjénező király méltán akarja leróni a rózsaujjú¹⁾ Diána — Anáhid — arany szobra előtt a hála adóját, kiről azt hitte, hogy számára a hon zárt ajtaját megnyitotta; evégett sok lábas jószágot koncizoltat imádandó tiszteletül és gazdag ebédül. A templom tele lőn a kék gomolyokban felsiető áldozat illatozó füstjével, a király s az országnagyok fenyő-mirtusz koszorúkkal, zöldágakkal, rózsákkal rakják meg annak oltárát. A sok istenhit csábos képeivel beborított elme a rajongó sereg által dicséneket zengedezett ez istennőnek, mint az ország dicsősége védőjének és megtartójának kegyeire. Csupán Gergely volt az, ki mindezekkel szemben nyiltan megbélyegezte a vakhit eme cselekményét. A király tekintélyének súlyát vetette mérlegbe álistenei mellett s kegyelmet mosolygó arczczal édes hangon szólott ő hozzája. Ez nem ment. Erre a hatalom komor tekintetével követelte, hogy áldozzon Diánának. Ekkor a nyilt homlokú férfiú nyitá meg szózatot ajkait. A kereszténység üde levegőjének fuvallatára értésére adá a királynak, hogy az emberi kéz alkotta istenek és képek valóságos balgaság. E hangok hallatára a király kellemetlen kettős helyzetben van; egyfelől nem akarná magától ellökni leghivebb tábornokának támaszát, ragaszkodását, — másfelől amit hallott, sehogysem akart bemenni fejébe. A két ellentétes érzelem közt az elv erősebb volt a szívnél s a legtombolóbb kifejezésekben rivalgott rá, hogy parancsainak a hohér keze fog érvényt szerezni.

1) »Vártámád.« Diánának volt még aranyképe Ásdisád és Artaxata városokban is. Csámcsián L. 2. p. 620.

Mi csak vázlatát közöljük itt a képnek, melyet írónk a történelem eme eseménydús mozzanatainak egyikéről, a kereszténység vérbiboros hajnaláról oly megragadólag adnak. — A legerősebb lelkületű embert is megdöbenté a rendületlenségnek fölemelt homloka, midőn nemes szelidségtől sugárzó arczczal türte a szivfacsaró s az emberi érzelmeket kihívó kinokat, milyeneket csak a legmerészebb képzelem és nyers erő képes kigondolni. Ezek pedig nem valának pillanatnyi sugalat művei, hanem jól átgondolt és időközönként mért csapások, melyeket a fogait csikorgató hatalom azért alkalmazott, hogy elvégre az anyagi alkotmány bomladozásával megtörök a túlcsigázott lelki erő. A keserű labdacok megczukrozásáról is gondoskodva lön; mert a nagyhangú rábeszélés mulandó javakat ígér az el nem tántorítható férfinak: emez pedig — ámbár a kiföccsenő vér a földet áztatja — lelkét még inkább fölmaszталva érzé. A verejték özöne borítja a kinzók homlokát, a kinzottnak ajkán pedig folyt az Isten ígéje, mint az áradat; az ostor, a szorító s más előrántott eszközök, kinzó gépek, melyeknek különféle neméből nagy bőség uralkodik: kiestek a dicstelen munkára büszke kezekből. Ennyi sikertelen támadással szemben ámulattal áll meg Tíridát az Eufrátba ömlő s folyvást növekvő bámuló néppel szegélyezett Kájl folyónak partján fölállított táborig sátrában s mintegy saját munkájától elszőrnyedve kiálta föl: »Hogyan lehet az, hogy még élsz és lihegni képes vagy« — mire a hitbajnok viszonzá: »Minden azért történik, hogy tanul ismerni az Isten szolgálóinak türelmét; mert Isten az, ki nekem erőt ad, hogy ezáltal megszegyenítse azokat, kik őt nélkülözök, szintugy téged, ki ellene tusakodol.« Miután az erőszak többre nem, csak is a halomra gyült kísérleteinek foszlányaiig mehetett, fönmaradt még a gyarló emberi hatalomnak végvára: a halálbüntetés s minthogy Ártávádz, a hadparancsnok értésére adá a királynak, hogy aki őt szemben ostromolja, fia azon Ánáknak, ki az ő atyját Choszrovot megölte és annyi nyomort hozott az országra, semmi időközök nem enged magának az ítélet és kivétel között. Artaxatában vala egy véres emlékezetű »mély verem.« Elég volt csak nevét is hallani, hogy az egész lé-

nyében fölázott embernek haja égnek meredjen, említésére különös lehangoltság szállta meg az erőslelkűeknek kedélyét is. E veremnek meg van a maga története, melynek minden sora a kigyók és más undok állatok falatául eseteknek végsőhajaiból pattant elő. Számtalanok nyomorainak emez ádáz eltitkolója fogadja be a bűnös szenvedély ezen áldozatát. (286. Kr. u.). A kereszt vigasztalásával zuhant le ő annak mély ölébe; kiálló mohos szirtein a szellemi fejlődésnek zászlója megakadt ugyan, de az erőszakosság daczára is világra szóló tanuságát látjuk itt annak, hogy az ily vigasztalás nem szokott elmaradni, ott volt annak ajtajára kitűzve a jobb jövő hajnalcsillaga. Ez az oka, hogy a borzadalmas helyhez manap magasztos emlékek fűződnek.

Tiridát azon boldog önhittségben, hogy győzelemhez jutott, kéjelegve élesíti kardját az országban még lézengő perzsák számára, kik tehetlen dühvel kísérték a nemzeti államélet megszilárdulását. A harc döntő eredményű volt, mire a bilincs szétszakadt: minden visszaszereztetett. A tehetetlen lármát ütő szilaj ellenség a verseny szégyenkoszorújával kitakarodván, a rég nem élvezett jólét felé haladó honnak képéről a viharos idők nyomai elenyésztek. E hadjáratnak (287—290) sikere után misem foglalkoztatta élénkebben a csontostól velőstől álistenei körül rajongó királyt, mint himet varrni azoknak dicsőítésére, kiknek országa nagyságát s a megmentett nemzeti létét hitte köszönhetni, kiknek lombokkal diszitett s virágokkal sűrűn behintett oltárai — mint az ország létalapja — körül mindenkinek sorakoznia kelle. Ezen irányzat az ország-nagyjaihoz úgy, mint a föld népéhez intézett nyílt parancsban érvény után erőlködik, mint a kialvó lámpa lángja, mely még egyszer fényes fellobbanásra készítetik.

Királyi hálára magát érdemesítő hajhászatra hivatnak fel jelesen a kormányzók, hogy nyitva tartsák szemeiket az ellensarkiasan haladó s azért csirájában leverendő keresztény felekezetre, mint az istenek nyílt megvetői ellen s ama ereklyeszerű emlékre, az artaxatai rémbörtön ajtajára mutatva mondá: »Én legkedveltebb emberemnek nem kegyelmeztem, hanem iszonyatos kinok után a mély verembe vettettem.« Ezen nyílt parancsban a szennyes ér-

dekek a bejelentendő keresztényeknek csábitólag elétálatl vagyona árán vannak fölélesztve. Ily görcsös birkozás a beható fénysugarak ellen, ugy látszik, nem volt előzetlen dolog. Csak a közel multban is Choszrov, Tiridátnak atyja, ki az ország jólétét annyira iparkodott emelni, eléggé igyekezett szemeit azok elől elzárni, és a keresztény öntudatnak nyilvánulását azáltal hitte elfolytani, hogy az épületek emelése és közlekedési utak készítése alkalmával a vér-verejtékes munkára kényszerített és kinpadra fektetett keresztények hulláján segítette a torz tiszteletet végbomlásából fölemelkedni; de a sz. Táde által hirdetett hit, a vértanúknak eme hagyománya az annak malasztjaitól megfosztott országban a legmagasabb korlátokon is átlebben s csak vár az emberre, ki a közbálványozást elseperje. Az események kérlelhetlen továbbhaladása a hosszú éjre meghozza a vigasztalás pillanatát a verem hős lakójának és ime a sötét fedél alatt a történelem egyik legcsodásabb eseménye megy végbe.

Ama nagy könyvnek, a mindenségnek lapjai kétségbevonhatlan eseményekben tüntetik elő, hogy a nemzeteknek szintügy, mint egyes embereknek étetfonalát egy bölcs és hatalmas kéz vezeti, a mely képes a hullámoknak csendet parancsolni. Ama sír enyhet nyújtó hajlékká változott. Lakója a kenyérnek morzsáival táplálkozik, melyet egy a várban lakozó keresztény özvegy nőnek Annának szánalma juttat részére.

Markovich Jakob.

Kisebb közlemények.

Örmények Jávából. Május végén három Jávában lakó örmény járt Konstantinápolyban: Mègèrdics Pedrosziáncz (Péterfi János), Krikor Káspáréncz (Gáspár Gergely) Jáva, Batavia városából és Márdirosz Zoráb (Erős Márton) a Bataviához közel fekvő Szurábája szigetéről. Mind három Új-Csughában (Ispáhán elővárosa) született, de évek óta családjaikkal együtt Jávában lagnak. 56—66 évesek; éltöket a kereskedelem terén töltötték; most nyugalomba vonultak. — Márczius elején indultak el hazonnan. Egy évet akarnak az utazásban tölteni. Szuez városánál átkeltek a tengerszoros másik oldalára és vasúttal előbb Kairó-, azután Alexandriába mentek.

A húsvét napjait Jeruzsálemben töltötték: eleget tettek fogadásuknak. Szemügyre vettek itt mindent; meglátogatták az örmény Jakabféle zárdában Háruthiun patriarkhát is. Innen Smyrnába mentek, hol a nemzeti intézmények: egyház, iskola, kórház igen jó benyomást gyakoroltak reájuk; azután Athen városán át Konstantinápolyba mentek. Itt megnézték a patriarkhai lakot, az Üdvöztől nevezett új kórházat, a perai templomot, az ipartanmühelyet, a galathai Világosító-egyházat; a központi, a kumkápu, a chászkiughi Nerszeszféle iskolát és a Kálfa-féle árvaházat. Ugy találták, hogy az itt hallott egyházi énekek dallama kissé eltér azoktól, miket ők honi templomaikban hallottak. Konstantinápolyból Adrianopolison, Szofián át Budapestre, Bécsbe mentek. Innen átmennek Olasz-, Francia-, Angolországba — és az év végén a szuezi tengerszorosán át visszatérnek hazájukba. — Jává nagyobb városaiban összesen 200 örmény lakik; legtöbb a sziget fővárosában: Bataviában van; e város 300.000 lakosa közt 70 örmény él. Egyházuk, mely Feltámadás nevet visel, vagyona 50.000 török aranyot ér; e vagyon földbirtok- és értékpapirból áll. Papjuk, kinek évi fizetése 120 török arany (1200 osztr. ért. frt) — az Új-Csughában székelő perzsiai és indiai örmény püspök főnhatósága alatt áll. Van örmény iskolájuk és önkormányzattal bíró egyesületek. Ezen egyesület jövedelméből évenként 400 török aranyat (4000 frt) küld a kalkuttai örmény »emberszerető akadémia«-nak (mártászirágán dsemarán.) Ezen az akadémián tanult utazóink egyike: Gáspár Gergely is, valamint a hong-kongi, millióiáról híres Dzéthèr, mely utóbbról »Armenia«-nk is megemlékezett. — A jává örmények megtartották nemzetiségüket, nyelvöket és szertartásukat. Itt mindenki beszél örményül. A jává örmény e helyett *իմ ցինես* (im ginész, feleségem) mondja *իմ նեսանաձէս* (im nésánádzész, jegyesem). Mindnyájan jó anyagi körülmények közt élnek. Utazóink egyikének Erös Mártonnak veje az az Aghánur Bedrosz kereskedő, kinek neve nemcsak Jávában, de sőt Angolországban is ismeretes. — A szép örmény nők több nyelvet beszélnek: örményül, arabul, holland és angol nyelven; kellő műveltséggel bírnak úgy, hogy beillenének bármely európai társaságba. Mindenki becsüli az örményeket. Jávában a kormány a hollandok kezében van; a hivatalnoki kar és 24.000 katoná kormányozza a sziget 24 millió lakosságát. — Jává igen termékeny ország; a hollandok mintatermelők. Termények: thea, cukor, indigo, dohány, bors, rizs, gutta-percha. A rizst utazóink egyike Gáspár Gergely termeszt. Az örmények viszik ki e terményeket, különösen a cukrot és rizst és bevisznek európai iparcikkeket. Különösen a mákony (opium) bevitelével gazdagódtak meg az örmények, mit nagy mértékben fogyasztanak a cshinaiak. Az örmények közt vannak milliósok is. A sziget belkereskedelme a budhaista zsidók és cshinaiak kezében van; ellenben a külkereskedelmet az európaiak és örmények üzik.

Iszlimia mezővárosában (Bulgária), mely a Balkánhegység tövében épült, 52 örmény család lakik. A nagyobb rész iparos. Szt-István-

ról nevezett templomuk 1830-ban épült; van az örményeknek iskolájuk is. A tanulók száma 44, kik közül 29 fiú és 15 leány. A két tanító egyikét Gárábéd Száhágiannak hívják, a másiknak neve Háruthiun Hájrábédián. A templom és iskola évi kiadása 2500 frank. A kiadást az egyház földbirtoka fedezi.

Irodalom és művészet.

Örmény történelmi regény. »Nowe o *poviadania historyczne« (Uj történelmi regények) czim alatt 1889-ben Lembergben lengyelül egy munka jelent meg, melynek szerzője a lengyel irodalomban jelentékeny nevű író dr. Antal (álnév). E könyvben van a többek közt egy örmény tárgyú regény is. A regény czime: Vártábéd. Ebben le van írva az a villongás, mi a róm. kath. egyház kebelébe visszatért és a nemzeti egyházhoz híven maradt lengyel-örmények közt a XVII. században folyt le. A regény hőse Murádovics (Murádián) vártábéd (csak diakon volt), ki tanulmányainak Ecsmiádzinben történt befejezése után visszatért Kámenitzbe, hol egyik hatalmas védője lett a nemzeti egyháznak a kath. örményekkel szemben. Határozatosan támogatta őt ezen munkájában a kámenitz-i apáczaárda főnöknője Szeferovics (Szeferián) Erzsébet. Ennek volt egy Dolvátka nevű igen szép leánya, kit megszeretett a diakon. A diakon, hogy céljt érjen, nem lett pappá. De Dolvátka anyja nem egyezett bele a házasságba; mert ő leányából apáczáat akart csinálni, hogy majd ez is a katolikusok ellen harcoljon. Ennek daczára a diakon, kedvese anyjának oldala mellett marad... és tovább folytatja a harcot; de Dolvátka halála után (1662) róm. katolikus lett. Így elvesztvén a lengyelországi orthodox örmények legerősebb védőjüket, hosszas ellenállás után 1666 okt. 1-én mind a róm. kath. egyház tanait vették fel. — A lengyel író ezen regényének tárgyát Pitu örmény pap irataiból merítette. Pitu munkája, mely »A lengyel-örmények egyesülése a róm. kath. egyházzal a XVII. században« czimet visel — Pavinsky Adolf életrajzával együtt Varsóban került ki sajtó alól 1876-ban.

Irodalmi statisztika. Az 1890. évről közzétett statisztikai kimutatás szerint: Konstantinápolyban, egy év lefolyása alatt összesen százhusz örmény nyelven írott mű jelent meg, többnyire vallási tartalommal — de köztük egyébfélék is voltak.

Közgazdasági élet.

A mezőgazdaság köréből. A magyar földművelési miniszter által Keletre kiküldött biztos hazai terményeinkből különféle magvakat vitt magával, s azokat az ott működő gazdákkal megismergetve, őket az ezekkel való kísérletek tételére ösztönözte. Keleten a magyar terménymagvak nagy kedveltségben részesültek, s a tö-

rök kormány maga is az új kísérletezést melegen felkarolva, a küldeményt a Keleten igen becsesnek ismert zöldség- és dinnyemagvakkal vizonozta. E már kiosztott magvakkal aztán hazánkban is fognak legközelebb kísérleteket tenni, a melyeknek sikeressége esetében a meghonosított növénymagvak közhasználatra juthatnak, s ekként a mi honi piaczaink is új terményfajokkal lesznek ellátva. Viszont, ha a Keletre küldött magvakkal a termelési kísérletek az ottani várakozásoknak megfelelőnek, ezáltal mód fog nyujtatni a magyar termelőknek, hogy vetőmagvaikat a külföldön az eddignél kedvezőbb kilátások mellett értékesíthessék.

Olasz borok Keleten. Az olasz kormány egy hivatalos jelentés szerint konstatálja, hogy Keleten az olasz borok nem találnak kellő piacot, mivel az ázsiai és thráciai borokkal nem versenyezhetnek. Az olasz borkereskedők kénytelenek ez okból Keleten francia borokhoz folyamodni, hogy üzletet csinálhassanak.

Mi újság az örmény világban?

Czetz János tábornok Buenos Airesből (Dél-Ámerika) állandó összeköttetésbe lépett velünk és lapunk szerkesztőségének nemcsak levelet, hanem dolgozatot is küldött. Közelebről ezen igen örvendetes hírről többet!

Európa és az örmények. Az angol alsóházban **Fergusson**, a külügyek államtitkára nem rég azon kijelentést tette, hogy az angol kormánynak nincs oka feltételezni, miszerint az európai hatalmasságok készek lennének arra, hogy csatlakozzanak egy esetleges erőszakos beavatkozáshoz Arménia belügyeibe.

Persia örmény képviselője: **Melkhon khán** volt londoni nagykövet, mint írják, a sáh kormányzata ellen propagandát csinál »Kanonn« című lapjával, mely a perzsák közt nagyban terjesztetik. Állítólag Persiában már számos magasrangú személyiség, köztük az uralkodó családbeli herczegek is, **Melkhon khán** pártjára álltak.

Szivtelen szomszéd. Török-Örményország Cshëmësgádzák kerület Szisznáh falujában, hol törökök és örmények vegyesen laknak, történt a következő megrendítő eset: Látja az özvegy örmény asszony, hogy a török gyökerestől akarja kihuzni azt a szomorú fűzt, mit férje háza elejébe ültetett; azért kéri, hogy ne tépje ki azt, mert emlék. Erre a kegyetlen szomszéd előveszi botját és úgy elveri az áldott állapotban volt asszonyt, hogy az 24 óra mulva kiadta lelkét.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája.

